

33. Afyonkarahisar ağızlarında eskicil ögeler¹**Serdar KARAOĞLU²****Nazmi ALAN³**

APA: Karaoğlu, S. & Alan, N. (2022). Afyonkarahisar ağızlarında eskicil ögeler. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (31), 538-549. DOI: 10.29000/rumelide.1221913.

Öz

Dil, geçmişten günümüze iç ya da dış etkenlerden dolayı sürekli değişip gelişen bir olgudur. Bu değişim, dilin ölçünlü yapısında hızlı bir şekilde gerçekleşirken o dilin ağızlarında ise daha yavaş gerçekleşmektedir. Bazen ölçünlü dilde kabul gören herhangi bir dil ögesi ağızlarda da yer edinebilmekte, ancak daha önceki ögenin yerini tamamıyla alamamaktadır. Yani dil kullanıcısı zihninde yer alan eski ögelere de konuşmasında her fırsatta yer verebilmektedir. Bu yönüyle bir dilin tarihî dönemleriyle olan bağlantısı ağızlarda daha net biçimde yer almaktadır. Aşağıdaki tümcelerde yer alan *sındı* ve *soku* (*daşı*) sözcükleri ölçünlü dilde olmayan ve Afyonkarahisar ağızlarında kullanılmaya devam eden eskicil ögelerdir.

(a) (...) *hē ondan sōna meselā önceden sındı denirdi şindi ne, o sosyeteleşdi maķasa döndü.* (Uysal, 2012, s. 249)

(b) (...) *meselā dibek de esas öz türkce şey, olarak soku daşı geçer bizde, dibek sōnadan meselā.* (Uysal, 2012, s. 250)

Bu bağlamda, çalışmanın konusu Afyonkarahisar ağızlarında eskicil ögelerdir. Bu nedenle, çalışmanın kapsamı Afyonkarahisar merkez ve ilçe ağızlarından oluşmaktadır. Bu kapsamda, Afyonkarahisar merkez ve ilçe ağızları üzerine yapılan çalışmalar esas alınmış ve söz konusu çalışmalar taranarak veriler elde edilmiştir. Elde edilen veriler, başta *Dîvânu Lugâti't-Türk* olmak üzere Eski Türkçe dönemiyle ilgili sözlük ve kaynaklarından faydalanılarak karşılaştırılmıştır. Çalışmada tespit edilen sözcüklerin, edebî yazı dili olan ölçünlü Türkiye Türkçesinde olmamasına dikkat edilmiştir. Ancak *Güncel Türkçe Sözlük*'te yer alıp halk ağzında kullanıldığı belirtilen sözcükler çalışmaya dâhil edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Eski Türkçe, Afyonkarahisar ağızları, Eskicil öge

Archaic words in Afyonkarahisar region**Abstract**

Language is a phenomenon that constantly changes and develops from past to present due to internal or external factors. While this change takes place rapidly in the standard structure of the language, it

¹ Bu çalışma, 5-7 Nisan 2018 tarihinde gerçekleştirilen VIII. Uluslararası Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu'nda "Afyonkarahisar Ağızlarında Eski Türkçenin İzleri" başlıklı sözlü olarak sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş biçimidir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Afyon, Türkiye), serdarkoglu26@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8506-0082 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 15.11.2022-kabul tarihi: 20.12.2022; DOI: 10.29000/rumelide.1221913]

³ Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü (Afyon, Türkiye), nazmi_alan@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7314-9269

occurs more slowly in the dialects of that language. Sometimes any language element that is accepted in the standard language can also take place in dialects, but it cannot completely replace the previous element. In other words, the language user can include the old items in his / her mind in her speech at every opportunity. In this respect, the connection of a language with its historical periods is more clearly in dialects. In this respect, looking at the examples, the words *sındı* and *soku* (*daşı*) are archaic words that are not in the standard language and continue to be used in Afyonkarahisar.

(a) (...) *hē ondan sōna meselā ōnceden **sındı** denirdi şindi ne_o sosyeteleşdi maķasa dōndü.* (Uysal, 2012, s. 249)

(b) (...) *meselā dibek de esas öz türkce şey_olarak **soku** daşı geçer bizde, dibek sōnadan meselā.* (Uysal, 2012, s. 250)

In this context, the subject of the study is the archaic words in Afyonkarahisar region. Therefore, the scope of the study consists of Afyonkarahisar center and district dialects. In this context, the studies on Afyonkarahisar center and district dialects were taken as basis. Data were obtained by scanning these studies. The data obtained were compared by making use of dictionaries and sources related to the Old Turkish period, especially *Divānu Luĝāti't-Türk*. It has been paid attention that the words determined in the study are not in the standard Turkish, which is the literary language of writing. However, the words in the *Contemporary Turkish Dictionary*, which are stated to be used in the public dialect, are included in the study.

Keywords: Old Turkish, Afyonkarahisar dialects, archaic words.

0. Giriş

Akıp giden süreç boyunca bireyin düşünüş tarzı, algısı, yaşantısı ve buna bağlı olarak sosyo-kültürel ilişkileri değişir. Tüm bu değişime bağlı olarak bireyin dil kullanımında değişme ve gelişmeler baş gösterir. Bu değişim ve gelişmelere bağlı olarak bireyin, bireyin nezdinde toplumun kullandığı söz varlığı da çeşitlilik gösterir. Ölçünlü dil bu değişimi bir nebze sınırlandırır. Bu duruma bağlı olarak da ölçünlü dil ve ağızlar arasında farklılık oluşur. Ağızlardaki serbest hareket kabiliyeti beraberinde bireyin ve toplumun dil hafızasında yer alan ögelerin ölçünlü dile nazaran daha fazla kullanımını doğurur.

Bu doğrultuda çalışmamızda Afyonkarahisar ağızlarında yer alıp ölçünlü dilde kullanımdan düşmüş / kullanımını azalmış sözcüklerin tanıklarıyla betimlemesi yapılacaktır. Çalışmamızda öncelikle alan yazında eskicil öge, arkaik öge, eski biçim vb. biçiminde yer alan terim hakkında bilgi verilecek, ardından tespit edilen sözcükler sıralanacaktır. Daha sonra bulgular doğrultusunda çalışmanın sonucu verilecektir.

1. Eskicil öge

Dilbilgisi ve dilbilim terimleri sözlüklerinde “eskicil öge” terimi çeşitli adlarla konu edilmiştir. Korkmaz'da (2007, s. 84-85), söz konusu terimle ilgili şu madde başları yer almaktadır:

eski (Alm. *arkaistisch*; Fr. *archaique*; İng. *archaic*)

Eskiye ait, eski devirden kalma arkaik, kalıntı.

eskicilik (Alm. *Arkasmus*; Fr. *archaisme*; İng. *archaism*)

Eskiye bağlılık, artık kullanılıştan düşmüş olan eski kelimeleri veya kelimelerin eski biçimlerini kullanma; kalıntı kelimeleri kullanma bk. ve krş. eskilik, eski kelime.

eski kelime (Alm. *Erbwort*; Fr. *mot archaïque*; İng. *archaic Word*; Osm. *miras kelime, ta'bir-i metruk, ta'bir-i mehcir*)

Bugün artık kullanımdan düşmüş bulunan veya eski biçimi ile kullanılan kelime; arkaik kelime, kalıntı kelime; *gökçek* “güzel”, *esrük* “sarhoş”, *bencileyin* “benim gibi”, *heybetlü*, *haşmetlü*, *hatun*, *kaygulanmak* vb.

eskilik (Alm. *Archaismus*; Fr. *archaïsme*; İng. *archaism*)

Eskiden kalma; yazı ve konuşma dilinde artık kullanımdan düşmüş olan, dilin daha eski veya tarihi devirlerine ait kelime, deyim ve şekiller: *adaklı* “sözlü”, *ağu* “ağı, zehir”; *demirî* “demir rengi”, *pathcanî* “pathcan rengi”, *portakalî* “portakal rengi”, *gendüzi* “kendisi”, *gözü* “ayna”, *ıldız* “yıldız”, *oğrı* “hırsız”, *urmak* “vurmak”, *sayı* “hasta”, *akıl kulağına okumak* “aklına getirmek, hatırına düşürmek” vb. Ayrıca bk. eski kelime.

Vardar (1980, s. 76) *eski biçim* [Alm. *Archaismus*] [Fr. *archaïsme*] [İng. *archaism*] olarak madde başı yaptığı terimi “Kullanımdan düşmüş bulunan sözlüksel birim, sözdizimsel olgu, vb.” biçiminde tanımlamıştır.

Ölmez (2003, s. 136) *arkaizm* ~ *arkaiklik* veya *eskicilik* terimini “(...) bir dilde Eski Türkçeye karşılaştırıldığında, öteki Türk dillerinde bulunmayan ses ve yapı özelliklerinin yanı sıra sözlüksel biçimlerin de Eski -Türkçeye benzer biçimde yaşaması, kullanılması” olarak ifade etmektedir.

İmer vd. (2011, s. 118), *eskicil biçim* (*archaism*) biçiminde madde başı yaptıkları terimi “Dilin geçmiş evrelerinde kullanılmış olup artık kullanılmayan sözcük ya da dilbilgisi özelliği.” olarak tanımlamaktadırlar.

Gülsevin (2015, s. 3) arkaik unsurdan bahsedilmesi için muhakkak bir karşılaştırma yapılması gerektiğini, bunun da eşzamanlı yöntemle o dönemdeki bir başka diyalektle veya artzamanlı yöntemle inceleme yapılan diyalektin eski dönemi ile yapılabileceğini belirtmektedir. Bu doğrultuda araştırmacı bir ağızdaki arkaik (eskicil) öğeleri tespit etmek için başka bir ağızla karşılaştırılma yapılması ya da inceleme yapılan ağzın edebî yazı dili olan ölçünlü Türkiye Türkçesi ile yani İstanbul ağzıyla karşılaştırma yapmak suretiyle arkaik (eskicil) öğelerin tespit edebileceğini vurgulamaktadır (Gülsevin, 2015, s. 4).

2. Yöntem ve sınırlılıklar

Çalışmanın kapsamını Afyonkarahisar merkez ve ilçe ağzları oluşturmaktadır. Çalışma, Afyonkarahisar ağzlarında eskicil öge olan sözcüklerle sınırlıdır. Bu kapsamda Afyonkarahisar ağzları üzerine yapılan tezlerden eskicil öge olduğu düşünülen sözcükler söz konusu çalışmaların hem metni hem de sözlük / dizini taranarak tespit edilmiştir. Tespit edilen sözcüklerin eskicil öge olup olmadığına edebî dil olan ölçünlü Türkiye Türkçesiyle karşılaştırma yapılarak karar verilmiştir. Bu amaçla, *Güncel Türkçe Sözlük*'e bakılmış ve söz konusu sözlükte yer almayan veya “halk ağzında” etiketi bulunan sözcükler Afyonkarahisar ağzlarında, edebî dil olan ölçünlü Türkiye Türkçesine göre eskicil öge olarak değerlendirilmiştir. Öte yandan çalışmada tespit edilen sözcüklerin sadece Afyonkarahisar ağzlarına ait olduğu gibi bir iddia bulunmamaktadır. Söz konusu sözcüklerin diğer bölge ağzlarında da görülebilmesi mümkündür.

Bu tür sözcükler, Eski Türkçe içerisinde yer alan Karahanlı Türkçesi (Ata, 2010; Ata, 2011, s. 26-30) döneminde yazılmış *Dîvânu Lüğâti't-Türk*'ten (=DLT) hareketle tespit edilmiştir. Ayrıca Eski Türkçenin

söz varlığını ortaya koyan Caferoğlu'nun (1968) *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü* (=EUTS) ve Arat'ın (1979) *Kutadgu Biliğ III (İndeks)* (=KB) adlı eserlerine de bakılarak söz konusu sözcüklere dair verilen bilgiler aktarılmış ve eskicil öge olarak değerlendirilen sözcüklerden bazıları Afyonkarahisar ağızlarından tanıklanarak alfabetik olarak sıralanmıştır.

4. Bulgular

āl: DLT: “turunç renginde bir kumaş. Hakanların bayrakları ondan yapılır. Yakınlarının da eyerleri onunla örtülür. (āl) turunç renginde de āl denir” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 39).

Şuhut ve yöresi ağzı: “gelin çıkarken yüzüne örtülen ince kırmızı örtü” (Erdoğan, 2007, s. 373).

esgide mārıma gèyediK. bürde gèyediK. şindi bürde yoK. tirşe de vā ya. tirşe āl vā. tirşe de vardı, āl da vardı. alı üstüne öjünde tabaK getirirdik bōne (Erdoğan, 2007, s. 253).

baya: DLT: “bu saatten önce, az önce” “Gerçekten bu saatten önce geldim’ anlamında baya ok keldi.m denir” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 17, 579).

Sinanpaşa ağzı: “bayağı” (Zeybek, 2007, s. 360).

çok sükkür dilim filān tutulmadı ya ızdıraP çekdim. bi seneye hemen baya yakın yatdım (Zeybek, 2007, s. 201).

Şuhut ve yöresi ağzı: “bayağı” (Erdoğan, 2007, s. 376).

çocuklar hemen hemen bayā bir yirmi senedir desem de olur (Erdoğan, 2007, s. 277).

belek: DLT: “yolcunun akrabalarına getirdiği veya bir yerden bir yere gönderilen hediye” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 166).

Sultandağı ağzı: “düğüne davet edilmek için dağıtılan davetiye” (Şenyiğit, 2006).

ondan sōna bur̄da belek deriz, gāli sizin oralāda ne oluyo, hāvlı, dāvetiye belek deriz, verilē guzum (Şenyiğit, 2006).

biliş: DLT: “tanıdık insan” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 5).

Dinar ve Evciler yöresi ağzı: Sözcük Dinar ve Evciler yöresi ağzında biliş Çalış ikilemesinde yer almaktadır. Uysal, (2007, s. 430) söz konusu ikilemeye “tanışıklık” anlamı vermiştir.

ğuyudan su çekmişmiş ğoyvı ğārdāşım gēlsin demiş, deyince ōrda ğā biliş ğalış olmuşlar ğārdāşarınna, biliş ğalış oluncağ ğārdeşi ōrda şetmiş suyu dōldurmuşlar, deviye sārmişlā enişdesi de gēlmiş, (...) (Uysal, 2012, s. 358).

bişi: << DLT: **bışığ:** “pişmiş (yemek, yiyecek), pişmiş (kerpiç)” “Bışığ aş pişmiş yemek. Pişmiş olan her şeyde aynıdır. Pişmiş çamur için de ‘pişmiş kerpiç’ anlamında bışığ kerpiç denir. Bışığ sücü.g ‘kaynatılmış şarap’” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 160, 585).

Şuhut ve yöresi ağzı: “kandillerde yağda kızartılarak yapılan hamur işi” (Erdoğan, 2007, s. 377).

arife günneri bişi ederiS (Erdoğan, 2007, s. 212).

buy- < **DLT: buğ-**: “donup ölmek” “er tumlugka buğ.tı adam soğuktan dondu ve öldü (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 599, 529).

Şuhut ve yöresi ağzı: “üşüme⁴” (Erdoğan, 2007, s. 378).

çerme- **DLT: çermel-**: “(kamçı ucu) bükülüp kıvrılmak”, “çawıg çermeldi kamçının ucu bükülüp kıvrıldı” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 300, 620).

Sultandağı ağzı: ““çemremek” pantolonun paçalarını sıvamak” (Şenyiğit, 2006).

pantolonu çermedim, çesmiye varmadan bi indi, duvarlara yaslanaraxdan geldim hani o seye. (Şenyiğit, 2006).

çıbarT- < **DLT: çıbirt-**: “yumuşak bir sopayla vurmak” “ol oğlın çıbırttı o, oğluna yumuşak bir sopayla vurdu” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 525, 621).

Şuhut ve yöresi ağzı: “dövmek” (Erdoğan, 2007, s. 380).

adam bi oña bi başa vuruyo. bi mesüda bi başa, bi mesüda bi başa. onu da çıbarTTı o da ğalın valla (Erdoğan, 2007, s. 344).

döş < DLT: tüş: “döş, göğsün başı, göğüs” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 399, 487).

Bayat köyleri ağzı: “gögüs, bağır” (Zeybek, 2008, s. 313).

bi nöbetÇi dā_ıtTim, nöbet yerinde cepānelikte da_ıtdı_ım nöbetÇi silā dayamış döşüne, uyumuş, döşüne yāni, silā dayamış bōle uyumuş, nöbet yerine (Zeybek, 2008, s. 284).

duluğ: << **DLT: tulun / tuluğ:** “gözle kulak arası”, “(tulun) gemin sağ ve sol ‘tulun’a isabet eden kısmına da tulun denir” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 173, 498).

Şuhut ve yöresi ağzı: “yanak⁵” (Erdoğan, 2007, s. 384).

dutmaç < DLT: tutmaç: “Türklerin tanınmış yemeği” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 904). “Bu, Zülkarneyn’in (Büyük İskender’in) onlara bıraktığı değerli hatıralardandır” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 197).

İscehisar ve İhsaniye ağzı: “küçük, dört köşe kesilerek kurutulmuş hamur ve mercimekle pişirilen, bir çeşit yoğurtlu çorba” (Yılmaz, 2006, s. 296).

hāmır aşı gibi kesēller şōyle parça pārça, gız onuğ adı dutmaç gız. mērcimeği ōnden gāynadırlar, onu da üsdüne çalallār. üsTüne nāneli yāğ dōkēller. ne güzel mis gibi yērdik yāwrıım (Yılmaz, 2006, s. 185).

düyü << DLT: tüği: “Oğuz lehçesinde akdarının kepeği alındıktan sonra kalan esas kısmı” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 907).

⁴ *Şuhut ve Yöresi Ağızları* adlı çalışmada sözlükçe var ama metinde örneği yok. Bk. Erdoğan, 2007.

⁵ *Şuhut ve Yöresi Ağızları* adlı çalışmada sözlükçe var ama metinde örneği yok. Bk. Erdoğan, 2007.

İscehisar ve İhsaniye ağızı: “elendikten sonra geriye kalan en ince bulgur” (Yılmaz, 2006, s. 296).

gabārdm̄ mı onu suda yıKārdıK. tekrār_ onu āl deġirneniyinen çekerlēdi gadinnār. Onuġ dūyūsünü alırlādi. onan göce köftesi yapa, irisinen pilāv yapādıK. bulgur pilavī (Yılmaz, 2006, s. 252).

Sinanpaşa ağızı: “elendikten sonra geriye kalan en ince kalan bulgur” (Zeybek, 2007, s. 364).

sindi denēyi yūruS, ġaynadırıS, alı gidē sürdürüS, ġuruduruS, alı gidē çekdiriS, bulġur_ederiS, savırıS, dūyūsünü ŧēsini ayırıS, ġuyarıS (Zeybek, 2007, s. 318).

edik < DLT: etük / etik: “ayakkabı; edik, çizme” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 32, 648, 649).

Şuhut ve yöresi ağızı: “ayakkabı⁶” (Erdoğan, 2007, s. 384).

gaşan- < DLT: kaşan-: “(at vb. hayvanlar) işemek”, “at kaşandı hayvanlardan at vb. işedi. Ancak bu, daha çok at için kullanılır” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 277, 691).

Sultandağı ağızı: “işemek” (Şenyiğit, 2006, s. 334).

yîġid_olan yîġit dul_ avrat almaz, dedim. sabāna gaxar, gaxanmax ister. bir yumruş vursam da bosanmax ister (Şenyiğit, 2006).

gaġ ~ gak < DLT: kak: “çukurdaki su birikintisi”, “ka.k su.w çukurdaki su birikintisi (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 411, 677). “kakla.r kamug kölerdi / tagla.r başı ilderdi / ajun tını yılırdı / tü tü çeçek çerşeşür.” “İçinde su birikmiş çukurlar doldu ve su çoġaldı. Daġların başı belirdi. Dünyanın içi ısındı. Aġaçlar çiçeklendi. Her cinsten çiçekler sıra sıra dizilip toplandı” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 92).

Sultandağı ağızı: “genellikle hayvan sulamak için kullanılan; içi, tabiat olayları sonucunda ya da insan eliyle oyulmuş büyük kaya” (Şenyiğit, 2006).

yāmır yādi, len bi baxdım dev gax var. .. len bu gax el isi mi allah_ jsi mi, yāw nası bi gaK bu? dedim yā bu bu gaxda bi sey mi var? (Şenyiğit, 2006)

ġıraġ ~ ġırag ~ ġıranj < DLT: kirga.g: “elbisenin kenarları ve çevresi” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 320).

Dinar ve Evciler yöresi ağızı: “bir şeyin uçları, kıyıları, iki taraf” (Uysal, 2012, s. 449).

o ġāri ata minerdik ata minerdik atıġ beēle iki ġıraġına yapışılırdı, beēle gidilirdi (Uysal, 2012, s. 278).

... sarı ġıraġlı şālvar, dōru ġutmu āntere dēyoduġ (Uysal, 2012, s. 406).

(...) içine māzemesini ġatarıġ acı biber ġatarıġ bi şiler ġatarıK_ içine onu bōle iki bükümlerik yapışdırırık ġıranjlarını bōle atarıK_ ocā_ a oġa bōrek denir (...) (Uysal, 2012, s. 334).

ġolaġ < DLT: kolan: “kolan, eyer kayışı” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 174).

⁶ Şuhut ve Yöresi Ağızları adlı çalışmada sözlükçede var ama metinde örneği yok. Bk. Erdoğan, 2007.

Dinar ve Evciler yöresi ağzı: “çocuk kundaklamaya yarayan yünden ya da ipekten yapılmış üzeri işli ince uzun kumaş” (Uysal, 2012, s. 451).

ğolan tohurduğ çocuqları sarınmaya hē men kēndim de tokuyam onu, uzadıyam rēnklī jplērden āltı yidi çeşit ip ondan sōna geç geç ğılıcı vārdır onun bōle vuruyuş sılışdıriyo, (...) (Uysal, 2012, s. 295).

ıldırēve- <DLT: ıldur-: “indirmek” “Ol anı tādın ıldurdı (o, onu dağ vb. yerden indirdi). (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 107, 656).

Başmakçı ve Dazkırı ağzı: “hafifçe akıvermek” (Dinar, 2006, s. 341).

ōle derdi ga bilmiyon, emme yalan essah çaliverince fūruya kasaturayı, hafifçe hōle gan ıldurēvedi derdi rāmeTliK (Dinar, 2006, s. 233).

ıy-: EUTS: “basmak, ezmek” (Caferoğlu, 1968, s. 87).

Dinar ve Evciler yöresi ağzı: “kırkılmış koyun yünlerini ıstarda dokunacak hale getirme işi” (Uysal, 2012, s. 460).

(...) ē kirmannarna eğiririk, iki ğatlarık bi de ondan soñura bōle ısdarlarımız olurdu dezğāh, dezğāhına ıyarık bōle, bōle bōle ıyarık ğatına dēnek soğārdık e çul ipi hindi arasını açmak e yapıdı jımız büyüdü jşde o zaman sitil olur çadırtı jüsdü olurdü (Uysal, 2012, s. 332).

irk-: DLT: “toplamak”, “er tava.r irkti adam, mal vb. topladı” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 522, 667).

Sinanpaşa ağzı: “biriktirmek” (Zeybek, 2007, s. 374).

o çocuğuş bubası çalısmēyivedi paraları alınca, o çocuk parası geçindiriyo adamı. saña bi işci lāzım oluyo etdiyecı yoğ ku, ileriye etdiyecı yoğ, o güne yetiyo emme arğayı irken demēyo (Zeybek, 2007, s. 219).

kağaç << kak aş, DLT: kak: “kurutulmuş herhangi bir şey.” “kak et (kurutulmuş et). Kurutulmuş herhangi bir şey de aynıdır” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 318, 677).

Şuhut ve yöresi ağzı: “gölgede kurutulan kemiksiz et” (Erdoğan, 2007, s. 397).

keri ~ kēri ~ kerī < DLT: kerü: “geri”, “kök temür kerü turma.s.” “Mavi demir iş görmeden durmaz” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 155, 705).

İscehisar ve İhsaniye ağzı: “1. sonra, geri 2. ötürü, dolayı” (Yılmaz, 2006, s. 302).

bi sene falan dūrdu, ondan kerī ... gelişimi āldık bununKunu (Yılmaz, 2006, s. 215).

Sinanpaşa ağzı: “ötürü, dolayı” (Zeybek, 2007, s. 375).

sōna burda çay va, bu çay, iyi bi çay bānce. neden bu çaydan su eksilmōyō su moturu olduğdan kēri ne bileyim, ne annatam, ne bileyim, nası annatsam her sey olur bu çaydan suyu aldığdan kēri, her sey olur (Zeybek, 2007, s. 231).

7 Şuhut ve Yöresi Ağızları adlı çalışmada sözlükçede var ama metinde örneği yok. Bk. Erdoğan, 2007.

Emirdağ ağzı: “sonra” (Örnekkol, 2006, s. 393).

*annem ölerden **keri** geri getmedim* (Örnekkol, 2006, s. 253).

oqu- < DLT: **okı-**: “çağırmak”, “ol meni okı.dı o, beni çağırdı” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 459, 772).

Bolvadin ağzı: “Bir yere çağırmak, davet etmek, okuntu göndermek⁸.”

*toplanır millet, sārma sararıS, **okuruz** adamları bigün eveli* (Solmaz, 2007, s. 176).

seyre- < DLT: **sedre-**: “(kalabalık) hafiflemek, azalmak, seyrekleşmek”, “kişi sedredi insan kalabalığı hafifledi (azaldı) (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 466, 812).

Şuhut ve yöresi ağzı: “seyrelmek, azalmak” (Erdoğan, 2007, s. 405).

*ğoyun **seyredi** ğoyun yāđi ğalmadı yoK şimdi* (Erdoğan, 2007, s. 231).

senek < DLT: **senek:** “su içilen testi ve küp. Oğuzca” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 496).

Sinanpaşa ağzı: “çam ağacından yapılmış su testisi” (Zeybek, 2007, s. 381).

*arabāynan giden, araba o zaman, öküüz ğānısı bizim, at, arabası, begir, arabası de, j. ğānıda yuKa yazdıms **senek** düsdü geriye de hepsini biliyon ben* (Zeybek, 2007, s. 302).

sındı < DLT: **sındu:** “makas. Oğuzca” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 181).

Dinar ve Evciler yöresi ağzı: “makas” (Uysal, 2012, s. 480).

*(...) hē ondan sōna meselā önceden **sındı** denirdi şindi ne, o sosyeteleşdi maKaşa döndü.* (Uysal, 2012, s. 249)

sır- < DLT: **sırı-**: “sık dikişle dikmek”, “ol kidiz sırdı o, Türkmenlerin göç zamanında yaptıkları çadır perdesi ve çadır örtüleri gibi, keçeyi sık dikişle dikti” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 461, 820).

Dinar ve Evciler yöresi ağzı: Uysal (2012, s. 497) sözcüğü yorgan sır- birleşik eylem olarak madde başı yaparak “yorgan dikmek” anlamını vermiştir.

*yapāları düriyyük satılırsa satılır, satılmazsa yürük, yorgan **sırarır**, heye dikdiririk, yorgan dikdiririk (...)* (Uysal, 2012, s. 243).

soku ~ **sokku:** DLT: “dibek” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 827).

Dinar ve Evciler yöresi ağzı: “genellikle keşgeklük buğday dövme için kullanılan büyük taş dibek” (Uysal, 2012, s. 481).

*řōle bi ōyma dāř vardır, daşın, jçine būdayı ğörlar kadınnar toplanır, bōle **soku** de bi dāř var ā, ař vardır tokmak, tokmak deller yapmaya hā tokmaKda döverler, onu, burda var meselā dibek de esas öz türkce şey, olarak **soku** daşı geçer bizde, dibek sōnadan meselā* (Uysal, 2012, s. 250).

⁸ <https://sozluk.gov.tr/> Erişim tarihi: 13.11.2022

bizim_ esgiden soĸku diye vardı orda bûda d w l r, soĸku diye bi delikli daşdır, delikli daş ... orda d w l rd 
(Uysal, 2012, s. 260).

Bolvadin aĸzı:

toĸm k deris onnan d verig soĸuda, s vırırık, k pe_i  ıkar onun, yuruĸ, ĸuruduruĸ_oca_  getiririg ocaĸda bişirifik
(Solmaz, 2007, s. 166).

s kel, DLT: “Oĸuzcada hasta” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 170, 831). “S kel tınıĸı artak denir; ‘hastanın soluĸu k t leştii’ demektir” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 245).

Afyonkarahisar merkez aĸzı: “hasta, sakat” (Boz, 2006, s. 320).

(...)  rtesi g n de aşmadısa, ma_ kkaK evine dellah yoll l , beni yani ben dellahın, ma_ kkaK giT_ evine baK, hasta mıdır, s kel midir, nedir diye (Boz, 2006, s. 222-223).

toruĸ, EUTS: toruĸ / toruĸ “g cs z, zayıf, kuvvetsiz” (Caferoĸlu, 1968, s. 247), DLT: toruk: “her şeyin bedence zayıf olanı” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 163, 893).

Başmakçı ve Dazkırı aĸzı: “yeni yetişen  am aĸacı, fidan” (Dinar, 2006, s. 346).

otlardan şifalı olan cinslerini bilmiyon, yetişiy  her_ ot yetişiy , d larımızda tabi esgiden daha bol_udu, şimdi o gad  deyil, orman daha fazla ufaK_ orman_ aldı şeyi, y ni toruĸ_ orman alınca, dibinde ot galmadı, bi de sel bıçınıtları otların k klerini birez k kledi (Dinar, 2006, s. 210).

tuluk ~ tuluĸ << DLT: tulkuk: “ f r lerek şişirilmiş tulum” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 321, 899).

Dinar ve Evciler y resi aĸzı: “tuluk” (Uysal, 2012, s. 488).

tuluĸ_ alır duzlanır, kesilir (Uysal, 2012, s. 266).

İscehisar ve İhsaniye aĸzı: “tuluk” (Yılmaz, 2006, s. 307).

gice de y nnıK yay rdı... yayık, yayık, yayık. he h , tuluĸtan ge i tuluĸ , ge i tuluĸundan y nnıK varıdı (Yılmaz, 2006, s. 180).

yazı, DLT: “a ık arazi, a ıklık, kır, ova”, “aydım a ar se.w k / bizni tapa n l k / ke tin yazı ke.rık / kırla.r ediz be.d k” “Ona ‘ey sevgili’ dedim. Engin  lleri ve y ce daĸları nasıl aşıp da bize gelebildin?” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 45, 963)

Şuhut ve y resi aĸzı: S zc k yabandan yazıdan ikilemesinde yer almaktadır. Erdoĸan (2007, s. 410) bu ikilemeyi “dışarı” anlamında kaydetmiştir.

 l  g mme  deTleri s t_ olaraĸ de_ il mesel  sabal   ldiyse, yabandan yazıdan geleceKleri varısa, onn  gelesiy  bekleriz (Erdoĸan, 2007, s. 204).

yel- ~ yil-, DLT: “(atlı vb.) koşmak” “atlıg yildi atlı koştı” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 377, 975)⁹, KB: “koşmak” (Arat, 1979, s. 535) ne eđđü neğ erdi bu devlet kelip / yana barmaz erse tilekçe yelip (Arat, 1999, s. 125)

Emirdağ ağzı: Sözcük yeldir- tabanında tanıklanmaktadır. Söz konusu taban “koşturmak” (Örnekkol, 2006, s. 398) anlamındadır.

biri aşāda, biri yoxarda, o şeyden burular çomāđı yeldiriler, āñañ m. gulişereg, oynaşarag gıcır oynarlar (Örnekkol, 2006, s. 273).

yü- ~ yu- ~ yú- < DLT: yū-: “yıkamak”, “er tön yūdı adam elbise vb. yıkadı” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 378, 984).

Afyonkarahisar merkez ağzı: “yıkamak” (Boz, 2006, s. 325).

öliüyü yūrlar, yıKarlar, gabire götürürler (...) (Boz, 2006, s. 174).

Sinanpaşa ağzı: “yıkamak” (Zeybek, 2007, s. 386).

öle geliyo kılıc_ali şurda da bi ğuyu varımış, o ğuyuda ğılıcını yuyūyo. gevıman harb_ediyo, kılıcını burda yūyo (Zeybek, 2007, s. 250).

Dinar ve Evciler yöresi ağzı: “yıkamak” (Uysal, 2012, s. 498).

he başladı, imekleme deriz biz, dişi çıktı diş göllesi bişiriz hē, ocā_a ğoruz yūrüz būdāyi ğāynadırız dağdırız, onnā dā_çine selēniñ_çine para ğörlar hediye ğörlar alı geliriz (Uysal, 2012, s. 300).

Bolvadin ağzı:

toqmāk deris onnan döveriğ soğuda, sāvırırık, kāpe_i çıkar onun, yuruğ, ğuruduruğ_oca_ā getiririğ ocağda bişiririk (Solmaz, 2007, s. 166).

yun-, DLT: “yıkamak”, “er suwda yundı adam suda yıkandı” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 378, 989).

Afyonkarahisar merkez ağzı: “yıkamak” (Boz, 2006, s. 325).

ana hamama vađdñ mı hēy / yunduğum yeri gördüğ mü / şindi ğıymetimi bildiñ mi (Boz, 2006, s. 186)

Sandıklı ve yöresi ağzı: “yıkamak” (Özkan, 2001, s. 514).

yunmuş_olan baKırları perdaha yarar (Özkan, 2001, s. 207).

Sonuç

Bu çalışma neticesinde Afyonkarahisar ağızlarında Eski Türkçenin söz varlığından izler görülmektedir. Çalışmada Afyonkarahisar ağızlarında, Eski Türkçede kullanılıp ölçünlü dilde kullanılmayan söz varlığı üzerinde durulmuştur. Afyonkarahisar ağızları üzerine yapılan çalışmalardan hareketle 35 sözcük ele alınmıştır. Özellikle

⁹ Ercilasun ve Akkoyunlu (2014: 377), *yile.r* biçiminde de çekimlenen eylemde “ye” harfinde üstün de olduğunu belirtmiştir. Bk. 1613 nolu dipnot.

DLT’de sadece Oğuzların kullandığı belirtilen senek ve sındı gibi sözcüklerin kullanılması dikkat çekicidir. Bunların dışında Eski Türkçe söz varlığına dair çok sayıda sözcük yer almaktadır. Afyonkarahisar ağızlarında eskicil öge olarak değerlendirilen sözcükler şu şekilde sınıflandırılabilir:

1. Aynı biçim ve benzer anlamı koruyan eskicil ögeler: *āl, baya, belek, çerme-, ıy-, sökel, torug*
2. Aynı biçim ve anlamı koruyan eskicil ögeler: *irk-, soğu ~ sokğu, yeldir-, yū- ~ yu- ~ yú-, yun-*
3. Aynı biçimi koruyan, kalıp ifadelerde tanıklanan eskicil ögeler: *biliş (biliş ğalış), ıldırēve-, kağ (kağaç < kak aş), yazı (yabandan yazıdan)*
4. Ses değişimine uğramış ve benzer anlamı koruyan eskicil ögeler: *bişi, çibarT-, duluk, gağ ~ gak, ğırak ~ ğırağ ~ ğırağ, ğolağ, tuluk ~ tuluğ*
5. Ses değişimine uğramış ve aynı anlamı koruyan eskicil ögeler: *döş, dutmaç, düyü, edik, gaşan-, oğu-, seyre-, senek, sındı, sır-*
6. Ses ve anlam değişimine uğramış eskicil ögeler: *buy-, kerı ~ kēri ~ kerı*

Daha kapsamlı bir çalışmayla eskicil ögelerin sayısını artırmak mümkündür. Öte yandan çalışmada tespit edilen sözcüklerin sadece Afyonkarahisar ağızlarına ait olduğu gibi bir iddia bulunmamaktadır. Söz konusu sözcüklerin diğer bölge ağızlarında da görülebilmesi mümkündür.

Kaynaklar

- Arat, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig III (İndeks)*, İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Arat, R. R. (1999). *Kutadgu Bilig I (Metin)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ata, A. (2010). “Moğol Fütuhâtı ve Doğu - Batı Türk Yazı Dili Kavramları Üzerine”, *Türkoloji Dergisi*, 17 (1), 29-37.
- Ata, A. (2011). *Orhun Türkçesi*, (Editörler Gürer Gülsevin, Mehmet Mâhur Tulum), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Boz, E. (2006). *Afyonkarahisar Merkez Ağzı (Dil Özellikleri - Metinler - Sözlük)*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Dinar, T. (2006). “Başmakçı ve Dazkırı Ağzı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdoğan, F. (2007). “Şuhut ve Yöresi Ağızları”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2014). *Divânu Lügâti’t-Türk (Giriş - Metin - Çeviri - Notlar - Dizin)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülsevin, G. (2015). “Arkaik-Periferik Kavramı ve Bu Kavramın Tarihi Batı Rumeli Türkçesi Ağızlarının Tespitindeki Önemi”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 32/3, s. 1-12.
- Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/> Erişim tarihi: 13.11.2022 vd.
- İmer, K.; Kocaman, A. ve Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Korkmaz, Z. (2007). *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ölmez, M. (2003), “Çağataycadaki Eskicil Ögeler Üzerine”, *Mustafa Canpolat Armağanı*, (haz. A. Ata, M. Ölmez), s. 135-142, Ankara.

- Örnekkol, F. (2006). “Emirdağ Ağzı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özkan, İ. (2001). “Sandıklı ve Yöresi Ağız Özellikleri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Solmaz, E. (2007). “Bolvadin, Çay ve Çobanlar Ağzı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şenyiğit, Y. (2006). “Sultandağı Ağzı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uysal, B. (2012). *Dinar ve Evciler Yöresi Ağzı*, İzmir: Birleşik Matbaacılık Ltd. şti.
- Vardar, B. (1980). *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yılmaz, M. (2006). “İscehisar ve İhsaniye Ağzı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zeybek, F. S. (2008). “Bayat Köyleri Ağzı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zeybek, H. (2007). “Sinanpaşa Ağzı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.